

Magyar szaknyelvtörténeti tanulmányok

A magyar mezőgazdasági, kertészeti, erdészeti és vadászati szaknyelv kialakulása.

Szerk. W. NAGY ÁGOTA. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Bp., 2003. 144 lap –

Magyarul megszólaló tudomány. Szerk. PÉNTEK JÁNOS. Lucidus Kiadó, Bp., 2004. 262 lap

2003-ban volt 350 éve, hogy elkészült Apáczai Csere János nevezetes enciklopédiája. Két tudományos konferencia előadói is megidézték a magyar tudományosság nagy alakjának, „az anyanyelven történő általános népoktatás és akadémiai tudományművelés, a filozófiai és reáltudományi szókincsgazdagítás megalapítójá”-nak (BALOGH EDGÁRTól idézi PÉNTEK JÁNOS: PÉNTEK szerk. i. m. 2004. 7) az emléké: 2003. november 4-én Budapesten a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban, 2004. április 17-én pedig Kolozsvárott az egyetemen. Az előadások a magyar nyelvű tudományművelés és tudományos ismeretterjesztés múltjába kalauzolnak el bennünket. Több okból is érdemes híradással lennünk róluk. Egyrészt azért, mert történeti példákkal is alátámasztva újra arra irányítják a szerzők a figyelmet, hogy állatársadalmi fontosságú kérdés a szaknyelvek kérdésköre: az volt a magyar szaknyelvek XVIII. és XIX. századi kialakulásakor/kialakításakor, azonban – s itt

kapcsolódunk a jelenhez – így van ez ma is: a legnagyobb mérvű ismeretnövekedés, a legintenzívebb szókincs bővülés napjainkban a tudományokban, a szaknyelvek körében zajlik. Másrészt azért, mert a szaknyelvek alkotják azt a nyelvváltozattípust, amelyre a leginkább jellemző a tudatos beavatkozás, a nyelvi, tudniillik a terminológiai fejlesztés; az EU-csatlakozás után s a nyelvi technológiai korszerűsítések kényszerében a magyar tudományosságra e téren is hárulnak feladatok. Harmadrészt pedig azért, mert a történelmi példák is a tudományközi együttműködés erősítésének igényét sürgetik, egyszersmind nyomatékosan figyelmeztetnek arra, hogy a terminológia alakítóinak az adott közösség nyelv(használat)i igényeire és körülményeire is figyelemmel kell lenniük.

A magyar szaknyelv kialakulásáról szólva a szerzők jól látják és láttatják a hazai szaknyelvnek a nemzetközivel való összefüggését és szoros kapcsolatát: elődeink is többnyire követők, átvévők voltak – azzal a nem lényegtelen különbséggel, hogy nekik maguknak kellett funkcióképes szaknyelveket kialakítaniuk, ma viszont van már kiművelt standard és léteznek szaknyelvek is, tehát kevés kivételtől eltekintve nem megteremteni kell őket, hanem azt elősegíteni, hogy teljesítőképeségük ne csorbuljon. A tudományos ismeretterjesztés szélesebb körű igénye is a XIX. században erősödött föl nálunk, s kéz a kézben járt a magyarnyelvűség iránti igénnyel. (Jellemző, hogy a század elején még *l a t i n r a* fordítottak le egy francia nyelvű mezőgazdasági könyvet, s mikor 1809-ben elkészült magyar fordítása, a fordító, Fábíán József csak évekkel később talált kiadót rá, l. CSOMA ZSIGMOND: W. NAGY szerk. i. m. 2003. 105.) A 2003-as kötetben a genetika (SZABÓ T. ATTILA), a régészeti állattan (BARTOSIEWICZ LÁSZLÓ), az állattenyésztés (GÁSPÁRDY ANDRÁS), az erdészet (OROSZI SÁNDOR), a vadászat (CSÖRE PÁL), a természetrajz (GYULAI FERENC), a talajtan és agro-kémia (SZABÓ LÁSZLÓ PÉTER) és a szőlészet, borászat, kertészet (CSOMA ZSIGMOND) szaknyelvének alakulásáról, illetőleg története egy-egy szakaszáról olvashatunk. Egy-egy tanulmány ételnevekkel (KNÉZY JUDIT) és Szedér Fábiánnak, a jeles kertésznek és palóckutatónak a nyelvújításban játszott szerepével foglalkozik (W. NAGY ÁGOTA). GAZDA ISTVÁN az első hivatásos magyar tudománytörténésznek, Szily Kálmánnak, a Magyar Nyelvtudományi Társaság egyik alapítójának és a Magyar Nyelv megindítójának a pályafutását tekinti át, méltatva sokoldalúságát, óriási szervező tevékenységét, bemutatva Apáczairól alkotott véleményét.

A 2004-es kötet tanulmányai a magyar nyelvű tudományosság XVII. századi állapotával (KABÁN ANNAMÁRIA, GÁBOR CSILLA, LUFFY KATALIN), Apáczai nyelvteremtésével (BALÁZS GÉZA, JUHÁSZ DEZSŐ, RÉVAY VALÉRIA, FAZAKAS EMESE, SZABÓ ZOLTÁN), s az egyes szaknyelvek kialakításában játszott szerepével (jeltan: VOIGT VILMOS, logika: GÁL LÁSZLÓ, orvosi nyelv: KESZLER BORBÁLA, átörökléstudomány: SZABÓ T. ATTILA, pszichológia: DEDE ÉVA, földtan: WANEK FERENC, praktikus mesterségek: GRÁFIK IMRE), valamint az utókorral (MUZSNAY CSABA, TÓTH ZSOMBOR, MÁTHÉ DÉNES, KOVÁCS GYÖRGY, PÉNTÉK JÁNOS) foglalkoznak. A kötetet összesített, terjedelmes könyvrészet zárja.

A magyar szaknyelvek kialakulásának-kialakításának gyakorlati okai voltak, de az írástudóknak ebben való tevőleges részvételét érzelmi tényezők is segítették. Apáczai írta „Magyar Encyclopaedia”-ja bevezetőjében: „minden gondolatomat az a vágy fogta el, hogy segítsék szülőhazámon” (idézi GAZDA: W. NAGY szerk. i. m. 2003. 20). Úgyszintén gyakorlati kényszerűség vezetett a tudatos nyelvfejlesztéshez, a szakszókincs kialakításához. Apáczai világosan látta, milyen nehéz magyarra fordítani a latin (a későbbieknek meg a német, francia, angol) szakkifejezéseket, s okkal emlegette anyanyelvének e tekintetben való akkori nagyfokú szegénységét (i. h.). Ekkor kezd tudatosulni az, hogy a nyelv fejlesztésének közösséget segítő szerepe is van. Íme az a csíra, amely a reformkor idején hoz szárba szökkenő növekedést, a hazai szakszókincsek kialakulását-kialakítását! Apáczai jól érzekelte a terminus technicus-alkotás lehetőségét és szükségességét: „a dolgok neve olyan, amilyet a névadók tetszése szabott rájuk. Nevet adni pedig minden időben egyformán szabad” (i. h.). Ezt az elvet követték régen s követik ma is a nyelvújítók, a terminológia-fejlesztők.

A tanulmányok még valamire figyelmeztetnek. Arra, hogy a tudománytörténet művelői igénylik a szaknyelvek nyelvi szempontú történeti feldolgozását. Tudjuk, a szavak (a szakszavak is), a nevek

bizony többnyire majdnem szó szerint vehető művelődéstörténeti kövületek, s mint ilyeneknek a szóra bírása a nyelvészekről is, illetőleg elsősorban éppen tőlük várható. Föltételezve persze a más szakmabeliekkel való együttműködést, l. erre Herman Ottó véleményét: „bár mily erősek legyünk is speciális szakunk dolgában ... reászorulunk a nyelvészre éppen úgy mint ő reánk” (A műnyelv kérdéséhez: Természettudományi Füzetek 1877: 71–2).

Aligha vitás, hogy napjainkban, a felgyorsult változások és a globalizáció idején a tudományokkal kapcsolatban három nagy feladatkör: az anyanyelvű tudományművelés, a tudományos képzés és tudományos ismeretterjesztés kérdésköre ismét előtérbe kerül, mert a sikeres társadalom szakmailag képzett munkaerőt és teljesítőképes anyanyelvi szaknyelveket is feltételez. A tudományos terminológia alakításában a tudatosságnak mindig is volt szerepe. Ez azt jelenti, hogy nemcsak közvetlen szakmai, hanem nyelvi feladatok is hárulnak ma is a tudományok művelőire. A társadalom fejlődése szempontjából oly fontos „terminológiai befogadás”-nak (BENKŐ LORÁND kifejezése: Magyar Tudomány 1997: 1248) két része van: a megértés (szakmai feldolgozás) és a megértetés (továbbadás, megtanítás, nyelvi közvetítés), mely utóbbinak adott esetekben része lehet, sőt kívánatos, hogy az (is) legyen: az anyanyelven való megnevezés, mert „az anyanyelvi áttétel egy fokkal több: a közkinccsé tevés megkönnyítése” (BENKŐ i. h.). A legnagyobb kihívások nálunk és ma kétértelműen az új szakterületek anyanyelvűsítésének kérdései és a kisebbségi magyarság anyanyelvi szaknyelvének (elsajátításának, használatának) a gondjai. A két kötet tanulmányai segítenek történeti perspektívába helyezni, illetőleg szélesebb összefüggésekben látni ezt a fontos kérdéskört.

KISS JENŐ